

Još jedna o crnogorskoj književnoj povijesti

Lukić, Milica

Source / Izvornik: **Lingua Montenegrina: časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja, 2013, 6/2, 319 - 324**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:458509>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-20**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

UDK: 003.349:81'22

Izvorni naučni rad

Milica LUKIĆ (Osijek)

Jasna HORVAT (Osijek)

Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku

Ekonomski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku

milica.lukic@os.t-com.hr

GLAGOLJICA KONSTANTINA ĆIRILA I *ARS MAGNA* RAMÓNA LULLA – PARADIGME SEMIOTIČKOG KOMUNICIRANJA

Dva poznata sustava znakova izgrađena u europskom povijesnom i prostornom podneblju imala su istovjetnu nakanu – evangelizaciju odnosno širenje kršćanske misli: glagoljica Konstantina Ćirila Filozofa (9. st.) te *Ars magna* (*Veliko umijeće*) filozofa Ramóna Lulla (14. st.). Glagoljica je vrlo brzo nakon što je ustrojena postala učinkovito sredstvo semiotičkog komuniciranja te je istodobno korištena za pokrštavanje i opismenjavanje najprije Slavena na prostoru Velike Moravske i Panonije, a onda se zajedno sa staro(crkveno)slavenskim jezikom proširila među svim slavenskim narodima / zemljama, gdje je bila u uporabi bar u jednom trenutku njihove povijesti ili bar na jednom dijelu njihova matična teritorija. Jedino se na hrvatskom nacionalnom prostoru zadržala gotovo tisuću godina – od 9. do 19. stoljeća, a o njezinoj važnosti u svim segmentima života govore brojni materijalni spomenici (liturgijski, beletistički, pravni). Lullova *Ars magna* nije uspjela zaživjeti na način na koji je to uspjela glagoljica budući da za razliku od nje nije bila fonetski sustav u pravom smislu riječi (iako se koristila alfabetom od 9 slova, od B do K), već, prema tumačenju Umberta Eca (2004), sustav savršenog filozofskog jezika zadatak kojem je bio preobraćenje nevjernika. Zadatak je ovoga rada utvrditi koliko se komunikacijskih osobitosti može prepoznati, utvrditi i analizirati u ta dva semiotička sustava komuniciranja te koji su to semiotički kodovi omogućili glagoljici da bude uspješnija u ostvarivanju svojih ciljeva od Lullove *Ars magne* te se tako istakne kao uspjeti semiotički i ideološko-obrazovni sustav kojim je moguće obogatiti i suvremenu semiotičku misao.

Ključne riječi: *glagoljica, Konstantin Ćiril Filozof, Ramón Lull, Ars magna, semiotičko komuniciranje, permutacije, opismenjanje, pokršćavanje, kibernetika*

Kao ljudska bića, mi možemo odlučiti da ne jedemo ili ne pijemo, da ne pričamo ili komuniciramo, ili možda čak i da ne živimo, ali sve dok ipak živimo ne možemo izabrati da ne prenosimo 'značenje' svijetu koji nas okružuje. Semiotika u najširem smislu proučava bazične ljudske aktivnosti stvaranja značenja. Znakovi su svi tipovi elemenata koji nose značenje bili oni verbalni, neverbalni, prirodni, umjetni itd.

Ron Asher, *Enciklopedija jezika i lingvistike*

Uvod

Zweig (1997: 20) tumači kako Boorges, *in the essay 'Kafka and His Precursors'*, suggests that our perception of the present alters our conception of the past, that we can look at texts from the past in a new way, influenced by things we now understand. By the light of the computer, then, we can look anew at a long history of mystical texts and combinatorial systems that reach back to antiquity. Mystical systems involving permutational procedures that purport to reveal a body of hermetic knowledge or that lead to a revelatory exhaustion of all possibilities prefigure the computer's potential to permute and, given rules, to engage in 'creative magic' by finding meaning in new combinations. A number of artists in this century, with or without the computer, have explored this realm in their work.

O semiotičkom komuniciranju

Svrha semiologijskog istraživanja jest rekonstruirati funkcioniranje sustava značenja koji nisu jezik, i to u skladu s projektom svakog strukturalističkog čina, koji nije drugo doli konstruiranje simulakruma predmeta koje se proučava. Da bi se poduzelo to istraživanje, potrebno je od početka (i osobito na početku) iskreno prihvatiti ograničavajuće načelo. To načelo, koje također potječe iz lingvistike, jest načelo relevantnosti: prikupljene činjenice odlučujemo opisati samos jednog vidika, i prema tomu u heterogenoj sveukupnosti tih činjenica zadržati samo one značajke koje su zanimljive s toga vidika, isključujući sve ostale (za te se značajke kaže da su relevantne) (Barthes 2012: 186–387).

1. Glagoljica kao paradigma semiotičkog komuniciranja

Glagoljica je pismo (azbuka) sastavljeno za staroslavenski književni jezik u drugoj polovici 9. stoljeća (862./863.) za Slavene u Moravskoj, a postalo je jedinstvenim pismom svih Slavena, šireći se zajedno sa staro(crkveno)slavenskim jezikom, barem u jednom dijelu njihove povijesti i na jednom dijelu njihova matična teritorija. Kod većine slavenskih naroda prestaje se upotrebljavati zaključno s 12. stoljećem, osim na dijelu hrvatskoga nacionalnog prostora gdje živi u liturgiji sve do sredine 19. stoljeća. Glagoljična slova istovremeno su oznake za glasove u (staroslavenskom) jeziku, oznake za brojeve i simboli¹ (filozofsko-teološki sustav), što već samo po sebi upućuje na izvanredan potencijal semiotičkog komuniciranja.

1.1 Konstantin Ćiril – tvorac glagoljičnog pisma

Konstantin Ćiril² rodio se u Solunu, gradu drugom po važnosti u gospodarskom, prosvjetnom, vojnom i političkom smislu u Bizantskom Carstvu, 826. ili 827. godine, u okolici kojega su živjeli Slaveni (ali i u samom gradu), zbog čega su svi Solunjani bili dvojezični – govorili su i grčki i slavenski. Taj će se podatak iz Konstantinove biografije kasnije pokazati ključnim za njegov misionarski rad među Slavenima. Obiteljski položaj i dobre veze s Carskim Dvorom omogućile su mu da se školuje na visokoj dvorskoj školi – Magnauri, gdje mu je pokroviteljicom postala sama carica Teodora preko svoga kancelara Teoktista, i gdje su predavali najveći učenjaci toga vremena. Daroviti je Konstantin „Stekao znanje u svim tadašnjim svjetovnim i bogoslovnim znanostima, naročito u filozofiji i teologiji. Nastavio je proučavati učene bogoslovne spise sv. Grgura Nazijanskog i drugih grčkih crkvenih pisaca. Udubio se također u klasična djela grčkih filozofa i pjesnika. Posebno se spominje da je učio Homera i sve grčke (helenske) znanosti i umjetnosti“ (Grivec 1985: 17). Konstantin Ćiril je 847. godine završio studij na carigradskom sveučilištu, zaređen je za svećenika te postao najprije knjižničar u patrijaršijskoj crkvi Svete Sofije (hartofilaks), a onda i profesor filozofije na carskom sveučilištu, o čemu svjedoči i naslov Filozof koji se dodaje njegovu imenu u starim slaven-

¹ Ovdje (prema Nöth 2004: 178) govorimo o simbolu u užem smislu, kada se on drži podrazredom znakova. Tri su glavne vrsti definicija simbola u užem smislu: simbol kao *konvencionalni znak*, kao vrst *ikoničkog* (slikovnog) znaka, te kao znak opterećen posebnim *konotacijama*. Zanimljivo je da glagoljična slova kao simbole možemo definirati svim trima definicijama.

² Ime Ćiril (Kyrillos) Konstantinovo je redovničko ime koje je prema običaju moralo počinjati istim slovom kao i krsno ime (Konstantinos).

skim i latinskim spomenicima. Taj rijedak naslov označava veleučenog i genijalnog čovjeka. Zbog svoje je učenosti Konstantin Ćiril kao državni službenik boravio u vjersko-diplomatskim misijama među Saracenicima (vjerojatno 855. – Bagdadski kalifat) te Hazarima/Kozarima, narodu koji je u 8. i 9. stoljeću imao prostranu državu koja se prostirala od Crnoga mora do Kavkaza i od Kaspijskoga mora do Urala. U toj mu se misiji, u državu u kojoj su živjela turska nomadska plemena od kojih su neka prešla na židovsku vjeru, a židovski im je jezik bio službeni, pridružio i stariji brat Metod, u povijesti zabilježen kao „drugi blagovjesnik“ i prvi nadbiskup Panonsko-moravske nadbiskupije. Posljednja i najvažnija među vjersko-diplomatskim Konstantinovima (i Metodovima) misijama bila je ona moravskim Slavenima – u Rastislavovu Moravsku kneževinu 863. godine. Upravo je za tu misiju stvoren originalni sustav pismena – *slavensko pismo* – kojim se *bez ostatka* mogla zabilježiti (staro) slavenska riječ, a koji je naziv glagoljica dobio tek u 19. stoljeću (prema stsl. glagolju *glagolati* što znači govoriti, sporazumijevati se) (usp. Grivec 1985; Bratulić 1992; Damjanović 2012).

1.2 Osnovno o glagoljici

Glagoljica najstarijih staroslavenskih tekstova (tzv. kanonskih spisa iz 10. i 11. st.) zbog svoga se osnovnoga vizualnog dojma naziva *oblom* (ponajviše u tekstovima bugarsko-makedonskog podrijetla, pa se zbog toga često u paleografskim studijama imenuje bugarsko-makedonskom)³. Budući da je njezin prirodan razvoj zaustavljen u 12. stoljeća na svim slavenskim prostorima osim hrvatskog, glagoljsko se pismo na hrvatskom tlu samostalno razvijalo što je rezultiralo stvaranjem posebnog tipa toga pisma – *uglatom stilizacijom* (kružić je zamijenjen kvadratićem) od 13. stoljeća. Da je riječ o originalnu, autorskom sustavu koje počiva na stilizaciji (i kombinacijama) geometrijskih simbola (s uporištem u kršćanskim tumačenjima), i to: križa (simbola Kristove muke), kružnice (simbola beskonačnosti i cjelovitosti Boga) i trokuta (simbola Svetoga Trojstva), zamijetio je finski slavist Georg Tschernochvostoff sredinom 20. stoljeća. Njoj se pridružuje (u ovoj prilici spominjemo samo neke) i postupno razvijana teorija Vasila i Olge Jončev prema kojoj se svako glagoljično slovo može smjestiti u jedinstvenu slovnu shemu/modul (kružnicu podijeljenu dvostrukim križem na osam jednakih dijelova), a koja

³ Budući da iz 9. st., kada je glagoljica nastala kao pismo za staro(crkveno)slavenski jezik, nemamo nijedan sačuvani spomenik koji bi potvrdio kako je izgledala izvorna, prvotna glagoljica koju je sastavio Konstantin Ćiril, uz tu u periodizacijskom smislu *prastarocrkvenoslavensku* jezičnu fazu, kako ju naziva ruski filolog Nikolaj Trubeckoj, za pismovni se njezin izraz upotrebljava naziv *protoglagoljica*.

oblik baštini od mandale/rozete (elementa sakralne (i starije) arhitekture koja počiva na simboličnom kružnoga oblika i ostalih dvaju – četvorine i trokuta – koji se u njega mogu upisati). Vasil Jončev glagoljica je slova izveo iz kružnice podijeljene na osam jednakih isječaka koju je nazvao figurata modul (rozeta). Prema Sambunjaku (1998) glagoljica je fonografsko pismo s visokim stupnjem ideografskoga karaktera koji počiva na spoznaji da pismo, u uvjetima oskudne pismenosti (o kakvoj je riječ među moravskim slavenima u trenutku dolaska Sv. braće kao misionara, op. a.), nije samo priopćajno sredstvo misli i vizualno opredmećenje glasova već i ostvarenje estetskih, magijsko-evokativnih sadržaja upisanih u temeljnim likovima slova (i njihovoj simbolici). U glagoljično je pismo dakle hotimično upisan magijski predznak, o čem već *na prvu* svjedoče mnoge začudne spoznaje o njemu: jedno od rijetkih pisama kojemu je znan autor, pismo u kojem slova oblikom i nazivom svjedoče o bogatoj simbolici, pismo čija slova ujedno imaju i brojevnju vrijednost te pismo koje počiva na čvrstoj ideološkoj pozadini. Poznato je to i Crnoriscu Hrabru u 10. stoljeću, koji prilikom zaštite slavenske kulture i pismenosti u svom poznatom traktatu *O pismenima*, rabi ideologeme pa prilikom uspostavljanja antitetičnoga odnosa grčko – slavensko ističe kako su grčka slova sastavili pogani Grci, a slavenska – svet čovjek (usp. Lukić – Blažević Krezić – Babić Sesar 2012).

1.3 Namjera ugrađena u oblikovanje slavenske azbuke – učinci pokršćavanja i opismenjavanja

Da bi se razumjela namjera Konstantina Ćirila koju je ugradio u oblikovanje slavenske azbuke, a ona je po svemu sudeći ključ komunikacijske uspješnosti toga pismovnog koda, valja dodatno upozoriti na one dijelove njegova životopisa koji ju neposredno podupiru, a u vezi s njegovim poimanjem *praotadžkih časti* i odnosom prema nekršćanima – muslimanima i Židovima kojima je u 9. stoljeću okruženo Bizantsko Carstvo. Već je rečeno (1.1.) kako je Konstantin Ćiril rođenjem bio plemenit, uz to vrlinom prokušan, a gradom određen – iskustveni su i čulni njegovi doživljaji bili naklonjeni idejama o demokratičnosti naroda i međunarodnoj univerzalnosti kršćanske vjere. Ta naklonjenost proizlazi iz suživota sa Slavenima koji su, premda tada dijelom civilizacijskoj porodici nepridodana plemena, pronašli načina da „osvoje grad Solun“, da u njem i njegovoj okolini unaprijede svoje obrte, a od sebe samih i uljudnih Grka u godinama što nadolaze učine dvojezične građane koji uz grčki znaju i slavenski jezik. Mogli bismo zaključiti – sasvim očekivane prilike i olakotne okolnosti *kreposne mladosti* Konstantina su (zajedno s njegovim bratom Metodom) privoljele odlasku u slavensku misiju. Bio bi to ishitren

zaključak jer, sudeći prema današnjem razmjerima mržnje i netrpeljivosti naroda priveznih istim granicama grada, pokrajine ili države, čini se da su doživljaji njegove mladosti bilo pravo iskušenje vjere i gorljivosti za dobro. Tek kada znanjem sigurno obuhvatimo sve istaknuto i odagnamo sumnje, jasne postaju rečenice Franca Griveca: *Uopće nije čudno da apostoli Slavena nisu bili slavenskoga roda. Ta apostoli nekih drugih naroda nisu bili iz njihova roda. Apostoli Grka bili su Židovi, apostoli Rimljana bili su Židovi i Grci. Prvi misionari u Englesku u Irsku došli su iz Italije, Apostol Nijemaca (sv. Bonifacije) bio je Anglosas* (Grivec 1985: 11). I reći ćemo – nije čudnovato, ali je čudesno u ovom svijetu, znak je potpuna prihvaćanja i opredmećenja svetačkih vrлина čije je temeljno značenje, ne zaboravimo, usmjerenost na druge (Berčić 2008: 193). Apostolsku vrlinu i krepost ne možemo odvojiti od Kostantinovih postupaka i iskustava jer iz njih proizlazi i po njima se poznaje. Divimo se, štujemo i učimo od velikih pojedinaca u čijem smo djelovanju prepoznali nadahnuće i vrlinu: utoliko i apstolska misionarska djelatnost biva nadahnutu, modelom učenja po uzoru, onom starih Grka i Rimljana, a mi bivamo danas nadahnuti ckrvenim ocima i svecima. I Konstantin uči po uzoru, a životopisac mu na njegov jasno ukazuje – bio je to Sv. Grgur Nazijanski, crkveni naučitelj iz 4. stoljeća, cijenjen i u istočnoj i u zapadnoj Crkvi. Isusa štujemo što djelima oprimjeruje *žrtvu i praštanje*, Sv. Franju po *poniznosti*, Sv. Juraja po *hrabrosti*, a za Sv. Konstantina vrlina, kada bismo bili izazvani uliti sva značenja njegove zemaljske misije u jednu riječ, ne bi bila mudrost (jer mudrost bismo shvatili kao disciplinu, odabir njegov da se posveti znanosti i filozofiji koja doslovno prevedena i znači: ljubav prema mudrosti), već praotačke časti⁴. Utoliko možemo razumjeti kako i zašto Konstantin *filozofijom želi tražiti praotačke časti* (Grivec 1985: 21). Kao što mu filozofija / mudrost biva metodom, a praotačke časti vrlinom, tako mu i teologija oslobodjenja Sv. Pavla koji je djelovao među Solunjanima biva materijal iz kojega crpi, sredstvo za kojim najlakše poseže kada se izražava, a vrlina – i danas teškospoznatljiva – proizlazi iz i naslanja se na učenje Sv. Grgura Nazijanskoga. Po razumijevanju sukusa Kostantinove filozofske misli i vjerske prakse razumijemo i njegovu ulogu u diplomatsko-vjerskim misijama na koje je odlazio. Susret s drugima i drugačijima u kulturološkom, vjerskom i jezičnom smislu nije imao za cilj njihovo bespogovorno pridruživanje srcu srednjovjekovnoga organizma – kršćanstvu, već djelovanje za dobro drugih prema etičkoj definiciji vrline⁵. Kako je postajao jedno s vrlinom koju je odabrao, njegovi su postupci

⁴ *Velik je to dar onima koji za njima teže, ali meni nije ništa draže od učenja pomoću kojega ću doći do spoznaje kako da steknem pradjedovske časti i bogatstva.* Citirano prema Bratulić 1998: 36.

⁵ Prema deontičkoj i konzekvencijalističkoj etici čovjek je *okrenut prema drugima*. Premda

zadobili okvir, a vrlina opredmećenje. Da bismo razumjeli to ostvarenje sudbinske uloge Konstantinove, i njegove misije moramo prilikom svakog izučavanja promatrati u istom lančanom slijedu: od kreposne mladosti u Solunu preko mladenačke zrelosti u Carigradu i verbalnih disputa, potom odlaska na razgovore teološke naravi k Saracenicima i diplomatsko-vjerske misije k Hazarima na Krim sve do odluke za apostolski rad među Slavenima. Svaka je djelatnost otključala novi dio Konstantinova potencijala i omogućila sljedeću misiju. Bjelodano je i već istaknuto da su postaja na tom duhovnom putovanju imali biti i susreti s inovjercima: muslimanima i Židovima. Deveto je stoljeće Bizantu pred sama vrata Carstva dovelo moćne i utjecajne susjede. Bagdaski kalifat uzorne je vojne discipline, klasične naobraženosti (grčke znanosti i umjetnosti) i uljuđenosti, a s ciljem proširenja muslimanske vjere. Mlada mono-teistička religija u nekim je aspektima pokazivala veću odlučnost i eksplozivnost od kršćanstva, a svoje je vojnike slala u vjerske ratove i osvajanje kršćanskih gradova i zemalja poput Damaska, Antiohije, Jeruzalema; Sirije, Armenije i Egipta. Budući da su s njima u zajedništvu živjeli i kršćani na koje nisu blagonaklono gledali, a čije su vjerske istine pogrdživali (osobito o Svetom Trojstvu), stvoreni su uvjeti za vjerski razgovor i diplomatski dogovor, a Bizant je poslao upravo Sv. Konstantina. Ovdje su već ovjereni principi ravnopravnosti dijaloških partnera i priznavanja ljudskih prava kao temelji dijaloga, uz moralno-etičko i objektivno rasuđivanje drugoga, što je suprotno od subjektivne pristranosti. Dijalozi i raspre, bez obzira na ishod, vođeni su u Konstantinovima misijama prema svim utvrđenim fazama odvijanja dijaloga (ukloniti predrasude i nesporazume, informirati se i priznati međusobna religijska uvjerenja, istaknuti sličnosti i razlike, a tek na kraju dati kritiku koja pomaže u dubljem shvaćanju vlastite vjere i tradicije⁶), a to ne bi bilo moguće bez angažiranosti objiju strana, što često ostaje nedovoljno istaknutom činjenicom prilikom povijesno potvrđenih opisa međuvjerskih susreta i dijaloga poput ovih. Enes Martinović (2013: 206) ističe kako nije moguće zanemariti povijesno potvrđene trenutke otvorenosti islama prema kršćanskoj kulturi. Žitja s iznimnom pažnjom pristupaju Konstantinovu boravku među Saracenicima, iznose mnoge pojedinosti (raspra sa znalcima o pravovjernosti muslimana i kršćana) koje su znanstvenike nagnale da pomisle kako je Konstantin sam ostavio danas nesačuvan dnevnički opis te misije. Premda iznimno mlad (851. godine bile su mu tek 24), s bizantskom pratnjom stiže u vjerojatno tada glavni grad kalifa Mutavakila, prijestolnicu kalifata, Samarru i isprva pokazuje

postoje i druge teorije (aretička etika), dosadašnja nam je etička teorija govorila *Kako se trebamo odnositi prema drugima?* Usp. Berčić 2008: 195.

⁶ Valjalo bi i u tom smislu razumijevati Konstantinov odabir zajedničkih argumenata i citata kako iz Biblije tako i iz Kur'ana.

svoju duhovnu nadmoć. Upitan o drvenim slikama vruga na kršćanskim kućama, Konstantin odgovara: *Vidim lik demona i mislim da tu unutra borave kršćani. Ovi ne mogu živjeti s njima, i bježe van od njih. A gdje nema toga znaka vani, tamo oni žive unutra s njima* (Bratulić 1998: 42). Među Saracenima, raspravljajući i braneći kršćanske istine, Konstantin iznova pokazuje demokratičnost duha, shvaća da će svoje argumente najbolje obraniti njihovima, pa staje u obranu vjere citiranjem Kur'ana: *Poslasmo Duh svoj k Djevici želeći da rodi* (Bratulić 1998: 43). Istom je tom gorljivošću Slavenima oblikovao jezik i pismo – po uzoru grčkom dakako, to će odati prvi pogled na azbučno ustrojstvo glagoljice i gramatički sustav općeslavenskoga književnog jezika, ali već drugi i treći pogled entuzijista i naučnika ustanovit će da je riječ o novom slavenskom jeziku i pismu koji brižno čuvaju i pretkršćanske slavenske vjerske običaje, duhovnost i tradiciju posložene u praoblike i praznačenja početaka slavenske pismenosti (Lukić – Babić Sesar – Blažević Krezić 2012). I ne samo njih, svaka zraka svjetlosnoga znanja što se odbila o misaonu prizmu Konstantina pronašla je svoje mjesto u materijalnim i duhovnim tragovima njegova stvaralaštva (glagoljsko je pismo tako spomenik i grčkom, i koptskom, i hazarskom, i sirijskom, i gruzijskom, i armenskom pismu, ali i *crtamъ* i *řezamъ* naše slavenske pretpovijesti). Sumnjamo li još da je riječ o opredmećenju vrline? Sumnjamo li još kojom ju riječju nazvati? Retoričkim pitanjima samo osnažujemo istinitost već rečenoga. Životopisci Svete Braće svjedoče da su se poslije misije Saracenima Konstantin i brat mu Metod susreli na Olimpu. Time je ispunjen još jedan preduvjet za ostvarenje slavenske misije jer slavenska su plemena razjedinjenja, ali bratska, a upravo je bratska energija *dvaju ujarmljenika koji oru istu brazdu* bila potrebna za misijsko ostvarenje. Osim toga, međunarodno monaško središte proširilo je njihove duhovne i ljudske obzore, učvrstilo Vrlinu koja se najprije očitovala željom da se svi narodi evangeliziraju bez obzira na podrijetlo te da se postigne kršćanska univerzalnost. Tu su odgojili i prve učenike za svoje misijsko djelo među Slavenima susrevši se s predstavnicima brojnih naroda koji su već slavili Boga svojim jezikom (Armenci, Perzijanci, Abazgi, Iberci, Sugdi, Goti, Obri, Tursi, Hazari, Arabljani, Egipćani, Sirci). Ispunjenje novoga potencijala za posljednju – veliku slavensku – misiju, ali i važnije – postupak po kom se poznaje Vrlina, bio je odlazak Konstantina Filozofa i brata Metoda na Krim kod Hazara (Kazara) i pronalazak moći Sv. Klementa I. na Hersonu (gdje je Konstantin naučio i hebrejski te našao rukopise pisane „ruskymi pismeny“) koji će biti zalog kasnijem papinskom odobrenju darova Svete Braće Slavenima. Hazari su narod finskoga podrijetla koji se kasnije stopio s turskim i slavenskim plemenima. U 7. stoljeću oni su osnovali državu od Dnjepra do Urala i Kaspijskog mora. U 7. i 8. stoljeću među njih su se doselili Židovi pred bizantskim progono-

nom, a židovska je vjera prevladala i kršćansku i muslimansku među Hazarima. Udruženi pred zajedničkim varjaškim (vikinškim) ruskim neprijateljem, Bizant i Hazariobnavljaju savez na poticaj Hazara, a bizantski car šalje Konstantina u novu misiju riječima: *Idi, Filozofe, k tim ljudima, propovijedaj im i daj im odgovor o Svetoj Trojici, s njihovom pomoći. Nitko drugi ne može to učiniti onako kako valja* (Žitja 1998: 48). Došavši hazarskim Židovima obraniti kršćanske dogme Konstantin iznova pokazuje duhovnu svoju nadmoć i slobodarski duh služeći se u rasprama citatima Biblije, združujući tako jedva razaznatljivije potrebe isticanja pripadnosti Adamovu potomstvu (*Adamov sam, naime, unuk*), a te su: djelovanje po Vrlini i argument u polemici sa Židovima. Cilj je po drugoj bio zajedničkim njihovim i našim argumentima obraniti kršćanske dogme, u tom smislu citira i Akvilu koji je s hebrejskoga na grčki u 2. stoljeću preveo Stari zavjet (Grivec 1985: 53). Po odlasku od Hazara 861. godine Konstantin iznova djeluje po Vrlini, a djelovanje mu ima i miris i okus isprobanih biblijskih riječi: *Nema više: Židov – Grk! Nema više: rob – slobodnjak! Nema više: muško – žensko! Svi ste vi Jedan u Kristu Isusu!* (Gal 3,28) jer isprosio je od Hazara oslobođenje dvjesto grčkih zarobljenika kao *draže od svih darova* (Žitja 1998: 65). Tu se poznaje njegovo pavlovsko djelovanje za opredmećenje kreposti, a krepost sama nadahnuta je Sv. Grgurom Nazijanskim, kako smo ranije istaknuli. Valja razlikovati dakle razine dvaju nadahnuća i uzora u Konstantinovu životu kao što razlikujemo znanstvenu disciplinu i njezine metode, a što Konstantin već u 9. stoljeću jasno diferencira kad govori o mudrosti (filozofiji) i praotačkim častima. U tom smislu odnos Konstantina Ćirila kao apostola i blagovjesnika prema muslimanskoj i židovskoj kulturi nikako nije bio jednostran i obojen isključivo misionarskim (obraćeničkim) bojama. Više je u njima slavenski (i grčki i svjetski = Adamov) apostol gledao priliku za učenjem i djelovanjem po volji Vrline koju je prisvojio, praotačkih časti čijem je ostvarenju težio. Konstantin Ćiril prema tome nije proizvod kulturno-civilizacijskoga kruga iz kojega je proistekao, već faktor njegove korjenite promjene. Podrazumijeva se naravno – ako nam je i dalje misliti da smo dosada uopće dobro razumjeli prirodu srednjovjekovnoga čovjeka i njegove kulture kao tamnice tijela i duhovno-dekadentnog labirinta. Mračni srednji vijek prema svemu sudeći nikada nije sjao bistrijom i jasnijom svjetlošću!

Uzme li se u obzir navedeno, ne čudi što se glagoljična azbuka Konstantina Ćirila, iako inicijalno namijenjena (i prilagođena) slavenskim plemenima na prostoru Velike Moravske, već u 9. st. počela širiti prema Panoniji, Hrvatskoj, Bugarskoj, Makedoniji (najveći dio južnoslavenskog prostora – od Istre pa do Crnog mora – bio je prožet glagoljičnom pismenosti), te postala pismo koje je živjelo među svim Slavenima bar u jednom dijelu njihove povi-

jesti ili bar na jednom dijelu njihova matična teritorija, a najduže se zadržala na hrvatskom nacionalnom prostoru (od 9. do sredine 19. st.).

1.4 Glagoljično semiotičko komuniciranje

U posljednje je vrijeme u znanosti prisutna teorija po kojoj je glagoljično prezentiranje kršćanstva učinjeno slijedom onih pravila koje će tek stoljećima kasnije propisati suvremeni semiotički marketing (usp. Horvat, Tomašević, Lendić 2011; Tomašević, Horvat 2012). Drugim riječima, Konstantin Ćiril Filozof glagoljičnim je pismom promicao ideju kršćanstva ugrađenu u vizualni i sadržajni identitet svakog pojedinačnog znaka, ali i svih znakova poredanih u azbučni niz. Pritom, ideja glagoljičnog pisma praktično anticipira naputke danas priznate teorije o pravilima učinkovite marketinške komunikacije, potvrdu čega nalazimo kod Horvat, Tomašević, Lendić (2011: 162): „Glagoljičko prezentiranje kršćanske misli moglo bi se, uz razumnu ogradu s obzirom na vremenski odmak i ne pridajući Konstantinu Ćirilu ulogu ‘rodonačelnika’ modernih marketinških teorija, smatrati pretečom suvremenog semiotičkog marketinga, čijim se prijeporima suvremena teorijska misao bavi posljednjih pedesetak godina.“ U navedenom se radu pritom naglašavaju temeljne postavke semiotike kao znanosti o znakovima, o načinima njihova djelovanja, ali i o načinima njihova korištenja. Izdvajajući glagoljično pismo iz konteksta lingvističke teorije i povezujući je s marketingom, navedeni autori glagoljicu označavaju „proizvodom osmišljenim za komuniciranje s dotad nepismenim pukom od kojega se očekivalo primanje katoličke vjere“ (Horvat, Tomašević, Lendić, 2011: 170). Također, uviđaju i ističu kako se u toj dvostrukoj ulozi glagoljice (pisma koje istodobno pronosi vjeru i pismenost) ostvarila upravo iznimna komunikacijska snaga po kojoj se to pismo već duljinom svoga zadržavanja, posebice na hrvatskom nacionalnom prostoru, potvrdila kao „komunikacijski proizvod“. U skladu s navedenim može se prihvatiti i misao kako je ideja promoviranja kršćanske ideologije novim pismovnim sustavom – glagoljicom – u duhu s današnjim poimanjem vizualne kulturne komunikacije. Razmišljanja o Konstantinovu izumu mogu nadalje slijediti dva traga: promišljanje glagoljice kao proizvoda i promišljanje glagoljice kao komunikacijskog sredstva vizualnog marketinga. Glagoljica je istovremeno i jedno i drugo. Zbog širine i svakodnevnosti svoje primjene, ona je „proizvod“ kojim se služi velik broj „potrošača“. S druge strane, njezina iznimna komunikacijska snaga osigurava joj i dimenziju „sredstva“ (komunikacijskog) kako u vizualnom tako i u simboličkom, odnosno ideološkom smislu.

2. *Ars magna* kao paradigma semiotičkog komuniciranja

Na Ramóna Lulla, tvorca *Ars magne* i prvog europskog filozofa koji je pisao znanstvena djela na katalonskom jeziku, utjecao je njegov suvremenik – engleski franjevac, učenjak, teolog i filozof Roger Bacon. Bacon je *postavljao strog odnos između učenja jezika i kontakta s nevjernicima (ne samo arapskim, nego i tatarskim). Baconov problem nije bio toliko izmisliti neki novi jezik, koliko širiti poznavanje jezika drugih, bilo da bi se njih preobratiло na kršćansku vjeru, bilo da bi se zapadni kršćanski svijet obogatilo znanjem nevjernika, oduzimajući im blaga mudrosti koja oni nemaju pravo posjedovati (tamquam ab iniustus possessoribus)* (Eco 2004: 57–58).

2.1 Ramón Lull – tvorac *Ars magne*

Ramón Lull (latinizirano Lullus) živio je između 1232. (ili 1235.) i 1316. godine. Rođen u Palma de Mallorci, živio je izložen kršćanskoj, islamskoj i židovskoj kulturi te pisao na arapskom i na katalonskom. Nakon stupanja u Franjevački red slijedio je porive Svetog Franje koji je „išao preobraćati Soldana iz Babilona“, a sve u duhu utopije o *univerzalnoj slozi među ljudima različite rase i religije*, jedne od *konstanti franjevačke misli* (Eco 2004: 57).

Ćepulić (2004: 501) za katalonskog blaženika Lulla navodi kako je *sav svoj život nakon vlastitoga obraćenja 1263. posvetio misijskom cilju: evangelizaciji – obraćenju nevjernika i reevangelizaciji – poticanju katolika na život u skladu s vjerom na osobnoj, društvenoj i crkvenoj razini (...)* Napisao je preko 250 djela na katalonskom latinskom i arapskom (...) *preteča je isusovačkih duhovnih velikana poput Mattea Riccija*. Slično Ćepuliću i Eco (2004: 58) Lulla vidi *prvim europskim filozofom koji piše znanstvena djela na pučkom jeziku – a neka i u rimi, s vrlo popularnim kadencama, ‘per tal hom pusha mostrat – logica e philosophar – a a cels qui nin saben lati – ni arabi-chi’* (Compendium6–9).

2.2 O razvoju *Ars magne* i učincima pokrštavanja i opismenjanja

Ars je univerzalna ne samo zbog toga što mora služiti svim narodima, nego i zbog toga što će se koristiti slovima alfabeta i likovima, i prema tome, biti otvorena neukima i nepismenima bilo kojega jezika (Eco 2004: 58).

Uvidom u *Ars magnu* nameće se zapažanje o njezinoj istovremenoj kompleksnosti, ali i jednostavnosti budući da se u njoj slova abecede (dakle postojećeg pisma koje već ima osobine globalnoga), zapošljavaju s funkcijom simboličke notacije *božanskih atributa*. Izabrana slova abecede (od B do K),

smještena su na pokretni kotač koji im omogućuje mehaničko kombiniranje s drugim podacima, a sve u cilju rješavanja prijepora vezanih uz ljudsku spoznaju. Prema Zweigovoj (1997: 22–23), Lull je vjerovao kako je njegova *Ars magna* primjenjiva na svim poljima znanja i kao takva univerzalnog koda, a sam Lull tu je misao potkrijepio riječima: *Abeceda je u Ars magni zaposlena tako da se može koristiti za stvaranje figura kojima se miješaju načela i pravila, sve u cilju istraživanje istine* (slika 1).

Slika 1: Prilagodba kombinatoričkog kotača Ramona Lulla

Izvor: Zweig, Janet. 1997. *Ars Combinatoria Mystical Systems, Procedural Art, and the Computer*. Art Journal, str. 22 (vidi i *Enciclopedia universal ilustrada*, Barcelona, 1923)

Lullova *Ars magna* poznata je kao prethodnica suvremene logike i računala, svojevrsan prototip današnjim ekspertnim sustavima. Njezina primjena ovisila je o korisniku (umjetniku) koji je njezinu strukturu mogao koristiti za pronalazakodgovora na svoja pitanja.

Werner Künzel, njemački filozof i računalni znanstvenik, još je koncem prošlog stoljeća preveo Lullovu *Ars magnu* na računalnu platformu (u DOS-ov program) i time otvorio prostor za razmišljanje o *Ars magni* kao ekspertnom sustavu čije se rodoslovlje usko veže uz kibernetiku. Kao potvrda toj tezi može se navesti i utjecaj koji je Lullova misao imala tijekom brojnih stoljeća, posebice u doba renesanse. Kako navodi Zweig (1997: 22), Frances Yates kaže: *Europska potraga za metodom (...) započinje s Ramonom Lullom*. Athanasius Kircher tako je u sedamnaestom stoljeću proširio Lullovu *Ars magnu* u djelo pod nazivom *Ars magna Sciendi*. Osim navedenog izravnog utjecaja Lull je svojom doktrinom djelovao i na Renea Descartesa te na Leibniza, začetnika simboličke logike, koji je razvio vlastiti *Ars Combinatoria*. Zweig (1997: 22) također navodi da je upravo do tog doba temeljni cilj *Ars Combinatorie* bilo pomicanje od mističnog ili univerzalne logike u smjeru simboličke logike, semantičkih izuma ili čistog procesiranja i igre. Taj pomak označuje kvalitativnim skokom i to skokom koji se odvijao na relaciji od mističnoga prema formalnom.

Međutim, Eco (2004: 66) uočava i ključni prijepor *Ars magne* te navodi: *Ars lulliana očarala je sljedeća pokoljenja kao da je to neki mehanizam za istraživanje beskonačnih mogućih veza između entiteta i entiteta, entiteta i principa, entiteta i pitanja, mana i vrlina (zašto se ne bi zamislilo bogohulnu kombinaciju koja bi govorila o nekoj Bonitas koja bi bila Poročni bog ili o jednoj Vječnosti koja bi bila Nepostojana Operčnost?). No, nekontrolirana kombinatorika proizvela bi principe bilo koje moguće teologije, dok principi vjere i dobro uređena kozmologija moraju, međutim, ublažiti neumjerenost kombinatorike*. Upravo u toj Ecovoj tezi leži potvrda o potrebi uspoređivanja Konstantinove *umjerene* kombinatorike i Lullove *neumjerene* kombinatorike.

3. Usporedba dviju doktrina semiotičkog komuniciranja

Kako je već navedeno, *umjerena kombinatorika* glagoljice Sv. Ćirila i *neumjerena kombinatorika* *Ars magne* Ramóna Lulla promatraju se kao dva različita sustava semiotičkog komuniciranja s nakanom da se dozna postoje li sličnosti i kakve su te dvije doktrine s obzirom na njihove komunikacijske spo-

sobnosti. Kako bi se utvrdile sličnosti i razlike navedenih dviju doktrina, kreće se od usporedbe okolnosti njihova nastanka. Osim razlike u tvorcima, za očekivati je kako će se analizirane doktrine razlikovati po vremenu nastanka, mjestu nastanka, dužini (ne)aktivne primjene, prostoru na kojemu su doktrine primjenjivane, potpori koju su dobile od ondašnjih vlastodržaca kao i skupini ciljnih *potrošača* kojima su namijenjene. Navedene razlike prikazane su u tablici 1.

Tablica 1. Usporedba okolnosti nastanka glagoljskog pisma i *Ars magne*

	glagoljica	<i>Ars magna</i>
Tvorac	Konstantin Ćiril Filozof (Sv. Ćiril)	Ramón Lull (blaženik)
Vrijeme nastanka	oko 863. (9. stoljeće)	1305. (13. i 14. stoljeće)
Mjesto nastanka	Bizantsko Carstvo – Carigrad	Španjolska
Aktivna primjena	do sredine 19. stoljeća (hrvatski nacionalni prostor)	– u doba renesanse – OULIPO pokret ⁷ svojata ga kao inspiraciju za svoj rad
Prostor primjene	(najveći dio južnoslavenskog prostora – od Istre pa do Crnog mora – bio je prožet glagoljičnom pismenosti)	prostor Europe
Potpورا	bizantska carica Teodora, car Mihael III.	–
Naziv znakova u nizu	azbuka	–
Ciljna skupina	Slaveni	<i>neuki i nepismeni bilo kojeg jezika</i> (Eco 2004: 58)

⁷ Jacques Roubaud (2005: 37), obrazlažući temeljne konceptualne i tematske značajke *Oulipoa*, naglašava kako je otac oulipovskog pokreta Ramon Lull. Detaljnije pojašnjenje *Oulipoa* daje Bagić (2012: 181) kada *Oulipopokret* spominje u okviru lipograma. *Praksa i teorija lipograma neodvojiva je od djelovanja francuske skupine Oulipo, osnovane 1960. na poticaj matematičara F. Le Lionnaisa i pisca R. Queneaua. Jedan od prvaka skupine, G. Perec, skovao je riječ lipogram i proglasio Lasosa iz Hermione njegovim utemeljiteljem. Inače, Oulipo je kratica izvedena iz naziva L'Ouvroir de Littérature Potentielle (Radionica potencijalne književnosti). Pripadnici skupine teorijskim su i literarnim tekstovima te stilskim vježbama nastojali pojasniti i zorno pokazati utjecaj prisile na pisanje, inzistirajući pritom na formalnim ekshibicijama i atrakcijama kao oblicima obnavljanja književne kreacije. Poznatiji članovi skupine – uz Queneaua, Le Lionnaisa i Pereca – još su M. Duchamp, I. Calvino, C. Berge i J. Roubaud.*

Iz tablice 1 slijedi kako je ključna razlika između navedenih dviju semiotičkih doktrina ciljna skupina kojoj su doktrine bile namijenjene. Naime, dok je glagoljična azbuka Konstantina Ćirila bila namijenjena (i prilagođena) najprije slavenskim plemenima na prostoru Velike Moravske, a onda i drugim Slavenima, što pokazuje njezino širenje već u 9. st. prema Panoniji, Hrvatskoj, Bugarskoj, Makedoniji (najveći dio južnoslavenskog prostora – od Istre pa do Crnog mora – bio je prožet glagoljičnom pismenosti, usp. Žagar 2009: 152), Lullova *Ars magna* usmjerila je svoju primjenu na *neuke i nepismene bilo kojeg jezika* (Eco 2004: 58). Drugim riječima, nije postavila populacijsku kategoriju ograničenu jezičnom ili kulturnom srodnošću.

Širina Lullove nakane nedvojbeno je zahtijevala vrlo široku semiotičku platformu (širu od one koju je osmislio Sv. Ćiril) na kojoj bi se permutiranjem temeljnih entiteta osiguralo prenošenje kompleksnih poruka.

Tablica 2. Usporedba semiotičkih odlika glagoljice i *Ars magne*

	glagoljica	<i>Ars magna</i>
Podloga za konstruiranje	rozeta ⁸ (krug s 8 isječaka)	tabela digniteta (vrijednosti) (6 stupaca i 9 redova; 4 lika – 3 kotačića – kruga i jedan trokut)
Dominantni simboli	3 znaka: – krug – križ – trokut	– dio alfabeta (9 slova) ⁹ – četiri lika
Razina konstrukcije	tetragonska (jedinice, desetice, stotice, tisućice)	šest skupova (principi, relativni principi, pitanja, teme, vrline, mane) sa po devet entiteta, tj. sadržaja ¹⁰
Strukturiranost razina	temeljena na broju devet (devet jedinica, devet desetica i devet stotica)	temeljena na broju devet (devet slova – od B do K, a svako je slovo za promatrani entitet subjekt predikacije, dok su ostalih pet nizova predikati) ¹¹
Znakovna komunikativnost	trojaka (slovo, broj, simbol)	dvojaka (slovo i simbol)
Početno slovo	A (азъ)	B
Posljednje slovo	Ī (ižica)	K
Procijenjeni broj znakova	30	...

⁸ Prema teoriji koju je oblikovao bugarski slavist Vasil Jončev 80-tih godina 20. stoljeća.

⁹ Valja zamijetiti važnost broja 9 i za glagoljicu. Naime, prvih devet glagoljičnih slova u nizu tvore smislenu poruku: *azbukyvédě glagoljō dobrē estě živěti 3ēložemli* (leksičkaimenaprvi-hdevetslovaazbuke: a, b, v, g, d, e, ž, 3, z) koja glasi: *jako jiznam (poznajem) slovagovorim-daje (vrlo) dobro živjetinazemlji* – koja je prema Damjanoviću (2007: 9) *Poruka [je] posve kršćanska, u skladu sa svjetonazorom tvorca glagoljice Konstantina Filozofa (...)*.

¹⁰ *Leibniz se (u svojoj Dissertatio de arte combinatoria iz 1666.) pitao zbog čega se Lull zaustavio na tako suženom broju elemenata. Doista, Lull je u raznim djelima jednom predložio 10, jednom 16, jednom 12 i jednom 20 principa, da bi se potom učvrstio na devet, no problem nije u tome koliko ima principa, nego zbog čega njihov broj nije otvoren* (Eco 2004: 67).

¹¹ Valja zamijetiti da oba znakovna sustava (i Konstantinov i Lullovo) zapravo počivaju na broju 3 (umnožak kojega je broj 9), što je i razumljivo ako u obzir uzmemo njihovu religioznu (kršćansku) podlogu. Naime, još su pitagorejci ovom broju pridavali karakter svetoga videći u njemu Više Trojstvo univerzuma. Kršćanski je bog također trojstven – jedan u tri osobe: Otac, Sin i Duh Sveti.

Razmatranje prethodne tablice ukazuje na vrlo široku platformu prve komunikacijske razine glagoljičnoga pisma i u odnosu na nju reduciranu platformu *Ars magne*. Prva komunikacijska razina glagoljičnoga pisma tako u sebi sadrži čak 30 slova (aprosimativno)¹², dok prva komunikacijska razina *Ars magne* u sebi sadrži samo 9 slova. Usložnjavanje *Ars magne* započinje kada se tablica digniteta istodobno promatra i po stupcima i po redovima, a posebno kada se primijene kotači prikazani na slici 1 u kombinaciji s odlikama digniteta prikazanih u tablici 3.

Tablica 3. Tablica Lullovih digniteta

	PRINCIPIA ABSOLUTA	PRINCIPIA RELATIVA	QUESTIONES	SUBJECTA	VIRTUTES	VITIA
B	Bonitas	Differentia	Utrum?	Deus	Iustitia	Avaritia
C	Magnitudo	Concordantias	Quid?	Angelus	Prudentia	Gula
D	Aeternitas	Contrarietas	De quo?	Coelum	Fortitudo	Luxuria
E	Potestas	Principium	Quare?	Homo	Temerantia	Superbia
F	Sapientia	Medium	Quantum?	Imaginatio	Fides	Acidia
G	Volutnas	Finis	Quale?	Sensitiva	Spes	Invidia
H	Virtus	Majoritas	Quando?	Vegetativa	Cheritas	Ira
I	Veritas	Aequalitas	Ubi?	Elementativa	Patientia	Mendacium
K	Gloria	Minoritas	Quomodo? Cum quo?	Instrumentativa	Pietas	Inconstantia

Izvor: Eco 2004: 60

Također, glagoljično komuniciranje dobiva posve drugu semiotičku dimenziju kada se u kombiniranje rasporeda glagoljičnih slova uključe njihova numerička i simbolička značenja.

Zadrži li se pozornost na prvoj, najjednostavnijoj razini, i krene li se istraživati na koliko načina može permutirati niz od tri slova ako je jedno od njih prvo u nizu, dolazi se do tablice 3.

¹² U Konstantinovo je glagoljici (prema onom što svjedoče kanonski spisi 10. i 11. st.) bilo 40 slovnih znakova – grafema – kojima su se bilježili glasovi. Među njima su i dvostrukosti/trostrukosti koje čuvaju vezu s grčkim alfabetom: tri znaka za glas i (iže, i, ižica), dva znaka za glas o (onъ i otъ – koji je ujedno i episeon, tj. nema glasovnu već samo brojnu vrijednost), grčko f (Slaveni ga nemaju, zamjenjuju ga s p – pokoi) i th (u sustavu postoji t – tvъdo), znakovi za umekšane slavenske nazalne samoglasnike ję i ję (jęnsъ i jęnsъ) (usp. Damjanović 2012: 50–51). Kako bismo sustav prilagodili ideji o komunikacijskoj potentnosti glagoljičnog pisma, sustav smo zaokružili na približno 30 znakova izostavivši prethodno navedene.

Tablica 4. Permutiranja troslovnih skupova slova od koji kojih je jedno slovo prvo u nizu

Prvo slovo	A	B
	glagoljica	<i>Ars magna</i>
Ukupan broj slova	30	9
n	30-1=29	9-1=8
t	2	2
Permutacije troslovnih skupova slova od kojih je jedno slovo prvo u nizu $\frac{n!}{t!(n-t)!}$	$\frac{29!}{2!(29-2)!} = 406$	$\frac{8!}{2!(8-2)!} = 28$
Potencijalnih permutiranja	30·406=12180	9·28=252
Ponavljanja	Trostruka, n. pr.: (ABC=BCA=CAB)	Trostruka, n. pr.: (BCD=CDB=DBC)
Reduciranje ponavljanja	12180:3=4060	252:3=84

Promotreno na ovoj, najjednostavnijoj razini, očito je kako je glagoljica za troslovne skupove, od kojih je jedno slovo prvo u nizu, ostvarivala veći broj permutiranja. Navedena postavka omogućila bi zaključiti kako je, barem na navedenoj razini usporedbe, glagoljična semiotička komunikativnost veća od semiotičkog potencijala *Ars magne*. Međutim, ona ne uključuje dodatnu „opremu“ Lullove *Ars magne* (kombinatoričke kotače prikazane na slici 1), kao što ne uključuje ni komunikacijsku sposobnost glagoljice na brojčanoj odnosno simboličkoj razini. Navedena teza tek je prva i nikako konačna te joj je cilj poticanje rasprave o tom koliko se komunikacijskih osobitosti može prepoznati, utvrditi i analizirati u ova dva semiotička sustava komuniciranja. S obzirom da oba intrigiraju do današnjih dana te da su doživljavala i brojne primjene od kojih je jedno (misli se na glagoljicu) bilo i odobrenje najviših crkvenih vlasti još u 9. st., kada je papa Hadrijan II. posvetio djelo Svete braće – Konstantina Ćirila i njegova starijeg brata Metoda, kasnije moravsko-panonskoga nadbiskupa (staroslavenski jezik, glagoljsko pismo, staroslavenska liturgija) (Grivec 1985: 71), za pretpostaviti je da će nove znanosti i njihove discipline tek početi izučavati komunikacijske odlike glagoljice i *Ars magne* kao semiotičkih sustava, njihove prednosti i nedostatke te sličnosti. Uspije li se tim i takvim analizama proniknuti u ko-

munikacijska znanja drevnog srednjeg vijeka, očekuje se kako bi ista mogla doprinijeti komuniciranju u kibernetičkom dobu.

Literatura

- Bagić, Krešimir, *Rječnik stilskih figura*, Školska knjiga, Zagreb, 2012.
- Barthes, Roland, „Osnove semiologije“, *17 europski glasnik*, XXVII/17, 2012., 337–389.
- Berčić, Boran, „Etika vrlina“, *Filozofska istraživanja*, XXVIII/1, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2008., 193–207.
- Bonner, Anthony, *The Art and Logic of Ramon Lull*, Leiden, 2007.
- Bratulić, Josip, *Žitja Konstantina Ćirila i Metodija*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1992.
- Ćepulić, Vladimir, „Ramon Lull (1232.–1312.)“, *Obnovljeni život*, LIX/4, 2004., 501–509.
- Damjanović, Stjepan, *Slovo iskona. Staroslavenska / Starohrvatska čitan-ka*, Zagreb, Matica hrvatska,²2007, ³2012.
- Eco, Umberto, *U potrazi za savršenim jezikom*, Hena Com, Zagreb, 2004.
- Horvat, Jasna – Tomašević, Nives, „Glagoljica kao tema knjige – kulturnog suvenira“, u: *Arhivi, knjižnice, muzeji 14, zbornik radova*, Sanjica Faletar Tanacković, Damir Hasenay (ur.), Hrvatsko knjižničarsko društvo, Zagreb, 2011., 180–197.
- Horvat, Jasna – Tomašević, Nives – Lendić, Slaven, „Semiotički marketing Konstantina Ćirila Filozofa: glagoljičko prezentiranje kršćanstva kao preteča suvremenog semiotičkog marketinga“, *Libellarium*, II/2, 2011., 2009., 161–180.
- Grivec, Franc, *Sveti Ćiril i Metod. Slavenski blagovjesnici*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1986.
- Künzel, Werne – Cornelius, Heiko, *Die Ars Generalis Ultima des Raymundus Lullus. Studien zu einem geheimen Ursprung der Computertheorie*, 5th edition, Berlin, 1991.
- Lukić, Milica, Blažević-Krezić, Vera – Babić Sesar, Tena, „Filozofsko-simbolički ustroj glagoljskoga pisma prema formuli božanskog tetra-kisa“, *Lingua Montenegrina* V/2/10, 2012., 23–66.
- Martinović, Enes, „Povijesno-kulturalni susret muslimana i kršćana“, *Takvim za 2013.*, god. 1434/1435., Rijaset Islamske zajednice u BiH, Sarajevo, 2013., 203–218.
- Mathews, Harry – Brotchie, Alastair (ur.), *Oulipo Compendium*, Atlas Press/Make Now Press, London – Los Angeles, 2005.

- Nöth, Winfried, Priručnik semiotike [Drugo, posve novopreručeno i prošireno izdanje. S njemačkog preveo Ante Stamać.], Zagreb, Ceres, 2004.
- Paro, Frane, „Četiri glasnika radosne vijesti Konstantina Filozofa“, *Slovo*, br. 56–57, 2008., 421–438.
- Paro, Frane, *Nevidljiva tipografija*, Katedra čakavskog sabora Roč, Zagreb, 2012.
- Roubaud, Jacques, „The Oulipo and Combinatorial Art“, u: *Oulipo Compendium, revised and updated*, Harry Mathews i Alastair Brotchie (ur.), Atlas Press/Make Now Press, London – Los Angeles, 2005, 37–44.
- Sambunjak, Slavomir, Gramatofija Konstantina Filozofa Solunskoga, Hipoteza o postanku i značenju glagoljice, Demetra, Filološka biblioteka Dimitrija Savića, Zagreb, 1998.
- Tomašević, Nives i Jasna Horvat, *Nevidljivo nakladništvo*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2012.
- Zweig, Janet, „Ars Combinatoria Mystical Systems. Procedural Art, and the Computer“, *Art Journal*, 1997., 20–29.
- Žagar, Mateo, „Hrvatska pisma u srednjem vijeku“, u: *Povijest hrvatskoga jezika – 1. knjiga: Srednji vijek*, Društvo za promicanje hrvatske kulture i znanosti CROATICA, Zagreb, 2009., 107–219

Milica LUKIĆ & Jasna HORVAT

THE GLAGOLITIC SCRIPT OF CONSTANTINE CYRIL AND ARS MAGNA OF RAMON LLULL – PARADIGMS OF SEMIOTIC COMMUNICATION

Two known sign systems created in European historical and territorial context had the same purpose – evangelization or spreading of Christian thought: the Glagolitic script of Constantine Cyril Philosopher (9th Century) and Ars Magna (The Great Skill) of the philosopher Ramon Llull (14th Century). In a very brief period of time after its creation, the Glagolitic script had become an efficient medium of semiotic communication, and was simultaneously used for christening and spreading literacy among the Slavs in the area of Great Moravia and Pannonia. After that, it spread along with Old (Church) Slavic language to all Slavic peoples/countries, where it was in use during at least one period of their history, or at least in one part of their main territory. It was only in the Croatian national territory that it stayed for nearly a thousand years – from 9th to 19th Century. The importance of the script for all segments of life is illustrated by numerous physical monuments of various kinds (liturgical, belletristic and legal). Llull's Ars Magna did not manage to persist in

the way the Glagolitic script did, because it was less of a phonetic system in the true sense of the word (even though it contained an alphabet made up of 9 letters, from B to K), and more of a system of perfect philosophical language which had a task of converting the unbelievers, as Umberto Eco interpreted it (2004). The aim of this paper is to determine how much of communicative specificities can be interpreted, determined and analyzed in those two semiotic systems of communication, and which semiotic codes helped Glagolitic script to accomplish its goals more than Llull's *Ars Magna*.

Key words: *Glagolitic script, Constantine Cyril, Ramón Llull, Ars magna, semiotic communication, permutations, spreading literacy, christening, cybernetics*